

УДК 373.3 : 81.161.2

Яцук О.В., Грицин М.В.

Yatsuk O, Hrytsyn M.

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

INTERACTIVE TECHNOLOGIES AS A MEANS OF THE FORMATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS' SPEECH CULTURE COMPETENCE

У статті окреслено зміст поняття «культуromовна компетентність» з урахуванням сутності понять «культура мови», «культура мовлення» та нормативних положень щодо викладання української мови в початковій школі. Закцентовано увагу на інтерактивних технологіях, які доцільно застосовувати в процесі вивчення розділу «Текст» з метою формування культуromовної компетентності в молодших школярів.

Ключові слова: культуromовна компетентність, культура мовлення, інтерактивні технології, молодший школяр, текст.

В умовах економічних, соціальних та національних перипетій, які відбуваються у нашій державі, та активними учасниками яких ми є, гостро актуалізується потреба в здобутті освіти як стратегічного ресурсу поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету й конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Водночас освітній процес повинен сприяти зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства; самостійності й самодостатності особистості, її творчій активності, що дасть змогу українському майбутньому фахівцеві стати конкурентоспроможним у європейському та світовому освітньому просторі, бути захищеному й мобільному на ринку праці.

Безперечно, основи окреслених перспектив розвитку та функціонування освіти закладають у початковій ланці загальноосвітньої школи на засадах мовно-мовленневої, соціокультурної та діяльнісної змістових ліній, а також з урахуванням того, що мова, зокрема національна мова України – українська, є не лише окремим навчальним предметом, але й засобом опанування усіх інших дисциплін. З огляду на це, особливої ваги набуває культура мовлення – найважливіший засіб спілкування, виховання й всебічного розвитку особистості. Відтак активізується пошук ефективних інноваційних засобів формування культуromовної компетентності в початковій школі.

Питання культури мовлення представлено в працях лінгвістів (Б. Антоненко-Давидович, І. Білодід, М. Жовтобрюх, А. Коваль, Н. Бабич, М. Пилинський, Є. Чак, О. Сербенська, О. Пономарів, Л. Мацько та ін.), а також педагогів, психологів (Л. Айдарова, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Н. Грипас, І. Гудзик, А. Добрович, І. Зязюн, В. Мельничайко, Г. Сагач, Т. Синиця, Н. Скрипченко, М. Стельмахович, В. Щербина та ін.).

Зокрема було обґрунтовано зміст поняття мовної культури людини, мовної норми, окреслено комунікативні якості культури мовлення, представлено психологічний та психолінгвістичний аспекти мовленнєвих висловлювань.

Однак дослідники висвітлювали питання удосконалення мовної культури тих, хто вже здобув шкільну освіту, тоді як систематична робота щодо формування й удосконалення мовленнєвої культури учнів загальноосвітньої школи, зокрема початкової, залишається актуальною і водночас недостатньо розробленою. Окремі аспекти формування культуromовних навичок школярів початкової ланки висвітлено в методичних дослідженнях: становлення й розвиток орфоепічних норм мовлення молодших школярів (М. Микитин), прийоми вироблення в дітей навичок мовленнєвого етикету (Р. Миронюк), формування орфографічних норм української мови в молодших школярів (Р. Черновол-Ткаченко) та ін.

Мета цієї статті – окреслити зміст поняття «культуromовна компетентність»; обґрунтувати ефективність використання інтерактивних технологій, зокрема під час вивчення розділу «Текст» у 4 класі.

У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що мета й завдання української мови в початковій школі полягають не лише в опануванні грамоти (початкових умінь читати і писати), а й у мовленнєвому розвитку молодших школярів – умінь висловлюватися в усіх доступних для них формах, типах і стилях мовлення [2]. Тобто формування культуromовної обізнаності як критерію визначення рівня володіння мовою має набути статусу провідного принципу навчання рідної мови в загальноосвітній школі, зокрема в її початковій ланці. Позаяк культура мови бере початок від самоусвідомлення мовної особистості, зароджується й розвивається там, де носіям національної літературної мови не байдуже, як вони говорять і пишуть, як сприймають їхню мову в різних суспільних сферах, а також у контексті інших мов.

На підставі сказаного, не викликає жодного сумніву положення про те, що формування культури мовлення особистості – одна з нагальних проблем сьогодення, не лише філологічна, а й соціальна, оскільки в той чи інший спосіб пов'язана з найрізноманітнішими видами комунікації у світі.

Поняття «культура мовлення» розглядають у кількох аспектах – теоретичному, практичному й етичному [9, с. 53–54]. Культура мовлення в теоретичному аспекті – це лінгвістична галузь філологічної науки, яка досліджує мовленнєве життя суспільства в певний період його існування та встановлює на науковій основі норми користування мовою як основним засобом спілкування людей, формування та вираження думок із метою вдосконалення мови як знаряддя культури.

У практичному розрізі поняття «культура мовлення» становить якість мови, що реалізується в процесі мовлення; виявляється в умінні варіативно (залежно від стилю мовлення та ситуації спілкування), логічно, ясно, зрозуміло, доречно, виразно, різноманітно й естетично висловлювати думку.

Етичний аспект культури мовлення вивчає лінгвістична дисципліна – мовний етикет: типові формули вітання, побажання, запрошення, прощання. Неабияке значення мають і тон розмови, вміння вислухати іншого, вчасно й доречно підтримати тему.

У сучасній лінгводидактиці чітко розрізняють поняття «культура мови» і «культура мовлення». Якщо йдеться про наукову дисципліну, завданням якої є вдосконалити літературну мову як засіб культури, про зіставлення різних жанрів і форм висловлювань, про мовне життя суспільства і тенденції його розвитку, тобто те, що в поширених дефініціях називають об'єктивно-історичним аспектом, тоді є підстави вживати термін «культура мови» [5, с. 33].

Культуру мовлення витлумачують у нормативно-регульовальному аспекті, який пов'язаний зі встановленням правил користування мовними засобами, який зорієнтований на носіїв мови, на суб'єктів об'єктивно існуючими нормами [4, с. 18]. Культура мовлення, спираючись на здобутки мовної культури, передбачає, по-перше, дотримання (усно і на письмі) норм літературної мови, по-друге, мовленнєву майстерність того, хто говорить або пише.

Вивчення мовних засобів окремими людьми чи певними суспільними групами (з комунікативною метою), безсумнівно, стосується сфери мовлення, – зазначає Л. Барановська. Крім цього, науковець вважає, що поняття «культура мови» і «культура мовлення» співвідносяться між собою так само, як мова і мовлення, тобто як загальне й конкретне [1, с. 35–36].

Культура мовлення передбачає дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання і побудови висловів, точність, ясність, чистоту, логічну стрункість, багатство й доречність мовлення, а також дотримання правил мовленнєвого етикету.

Виділяють такі основні аспекти вияву культури мовлення:

- нормативність (дотримання усіх правил усного й писемного мовлення);
- адекватність (точність висловлювань, ясність й зрозумілість мовлення);
- естетичність (використання експресивно-стилістичних засобів мови, які роблять мовлення багатим і виразним);
- поліфункціональність (забезпечення застосування мови у різних сферах життєдіяльності).

Культура мовлення людини має велике національне й соціальне значення, оскільки забезпечує високий рівень мовленнєвого спілкування, ефективне здійснення функцій мови, сприяє підвищенню загальної культури особистості та суспільства загалом. Через культуру мовлення відбувається культивування самої мови, її вдосконалення.

Без сумніву, дбати про високу культуру мовлення в школі є професійним обов'язком передусім учителя початкових класів. Саме він повинен дати зразок змістовного, точного, виразного та емоційного, бездоганно грамотного мовлення [6, с. 91], відтак сформувати культуромовну компетентність своїх вихованців.

У Новому тлумачному словнику української мови слово «компетенція» трактують як «добру обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи» [8, с. 874]. У Державному стандарті початкової загальної освіти подають такі тлумачення:

- компетентність – набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається зі знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці;
- компетенція – суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини;

Отже, компетенція – це певна норма, досягнення якої може свідчити про можливість правильного вирішення якого-небудь завдання, а компетентність – це оцінка досягнення (або недосягнення) цієї норми. Компетентність – це якість, характеристика особи, яка дає їй змогу (або навіть дає право) вирішувати певні завдання, виносити рішення, судження у певній галузі. Основою цієї якості є знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини. У такий спосіб підкреслюється інтегративний характер поняття «компетентність». Таким чином, розвиток мовленнєвої компетентності – провідний принцип навчання рідної мови в початкових класах. Він охоплює всі сторони мовленнєвої діяльності учнів. Програмою передбачено набуття учнями елементарних знань про мовлення: усне й писемне, діалогічне й монологічне; про особливості висловлювань, обумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Однак найважливішим завданням є розвиток уміння здійснювати всі види мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), на що й наголошується в програмі середньої загальноосвітньої школи. Робота над правильною вимовою, чіткістю й виразністю усного мовлення, над збагаченням словника, правильним і точним вживанням слова, над словосполученням і зв'язним висловлюванням, над орфографічно грамотним письмом має стати основою кожного уроку. Важливим фактором успішної реалізації компетентнісного підходу в навчанні української мови є добір ефективних методів, прийомів навчання і форм організації навчальної діяльності.

Так, скажімо, у 4 класі завершується вивчення початкового курсу української мови. Учні мають не тільки здобути нові знання, уміння і навички в роботі над текстом, з граматики, фонетики й правопису та розвитку мовлення, а й систематизувати відомості з різних розділів мови, узагальнити й закріпити опрацьоване в 1–3 класах. Адже знання і мовленнєві вміння, набуті молодшими школярами в початкових класах, стануть основою для вивчення курсу рідної мови в основній і старшій структурних ланках загальноосвітньої школи.

Розділ «Текст» належить до мовної змістової лінії. Ця змістова лінія, маючи спрямованість на засвоєння школярами знань про мову, мовні вміння, розробляється з урахуванням того, що в початковому курсі формування в учнів знань про мову, умінь виконувати певні види мовного аналізу має пропедевтичний характер. Цю роботу слід підпорядковувати розвитку в учнів орфоепічних, лексичних, граматичних, правописних, стилістичних умінь.

Великі можливості для формування і розвитку мовних та мовленнєвих умінь молодших школярів має **зв'язний текст**. Адже тільки на рівні тексту забезпечується більш ефективне засвоєння мовних явищ і тільки текстовий матеріал дає змогу виявити особливості їх функціонування в комунікативному акті. Крім цього, робота з текстом слугує дієвим і наочним засобом ознайомлення дітей із специфічними особливостями зв'язних висловлювань, практично готує їх до розуміння чужих і створення власних текстів. Відтак усвідомлене і глибоке розуміння

природи мовних одиниць, які виступають будівельним матеріалом тексту, можливе лише у зв'язному мовленні.

Зауважимо, що останнім часом у лінгводидактиці виокремився цілий напрям – **навчання мови і мовлення на основі тексту** (Л. Варзацька, М. Вашуленко, Л. Величко, Т. Донченко, М. Крикун, Т. Ладигенська, Г. Лещенко, Л. Лосева, В. Мельничайко, В. Плітко, Н. Шаган та ін.).

Положення про те, що оволодіння лінгвістичною теорією тексту призводить до більш ефективного формування вмінь текстоутворення і текстосприйняття, неодноразово висловлювались в дослідженнях І. Борисюк, Л. Варзацької, М. Вашуленка, Н. Гац, Л. Добраєва, М. Стельмаховича та ін.

У шкільному курсі української мови вивчають такі поняття з галузі лінгвістики тексту: текст і його ознаки (зв'язність, подільність, інформативність, підпорядкованість добору мікротем, елементів змісту, мовних одиниць розкриття теми і головної думки, завершеність); тема, мікротема, абзац, заголовок, види заголовків, зачин, види зачинів, основна частина, кінцівка, види кінцівок; основна думка, фактуальна інформація, підтекст.

Ефективність їх опанування залежить від вибору методів навчання, методичного умілого їх застосування відповідно до теми та мети уроку. Ми провели експериментальне дослідження на базі загальноосвітньої школи № 12 I–III ступенів м. Тернополя у двох четвертих класах. У дослідженні взяло участь 52 учні. Отримані результати підтвердили гіпотезу про те, що використання інтерактивних технологій навчання у процесі вивчення тестових понять позитивно вплинуло на формування культуромовної компетентності молодших школярів.

Наведемо зразки різнорівневих вправ і завдань на формування культуромовної компетентності учнів на основі тексту.

Робота в парах. (У кожній парі на парті малюнки осінніх дерев).

Завдання: описати своє дерево, використовуючи найвлучніші слова. (Осінь фарбує листя осики в багряний колір. Тремтять холодними вогниками рожеві листочки на осиках. Клен скидає із себе багряні шати. Берізки одягли золоті сукні. Струнки білокорі красуні-берізки позолотили свої довгі коси. Дика груша хизується своїми червоними дукатами. Поволі скидає з себе розфарбовані зубчасті листочки клен. Вітер заплутався в побурилому каштановому листі).
– Яке небо восени? (Похмуре, сіре, затьмарене).

– Яке сонечко? (Привітне, тепле, сумне).

– Які птахи відлітають у теплі краї? (Лелеки, дикі гуси, журавлі, зозулі, ластівки, стрижі).

– Яка причина їхнього відльоту? (Птахам важко знайти собі їжу).

– Які думки навіває на вас осінь?

Карусель. Клас ділиться на дві групи. Кожен учень отримує текст для читання й аналізу. Стільці ставляться колом, усередині якого – ще одне коло. Учні стають лицем один до одного. Внутрішнє коло нерухоме, а зовнішнє – рухоме. Учень зовнішнього кола, розповівши партнерові про опрацьований ним твір і отримавши інформацію для себе від нього, пересідає на один стілець вправо. Так само роблять й інші, поки не обійдуть усе коло. Потім учні діляться враженнями про те, чия розповідь їм запам'яталася найбільше і чому саме.

Я знайшла повір'я про Благовіщення. У народі кажуть: «Від Введення до Благовіщення земля повинна відпочивати». Це свято відзначають 7 квітня. Це одне з найбільших весняних свят. Христова церква пов'язує цей день зі звісткою про народження Божого Сина. Цього дня не можна працювати. Навіть птах у цей день не в'є свого гніздечка. Бог у цей день благословляє усі рослини і все починає рости.

Мікрофон. Цей вид діяльності надає змогу кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію. Учні поділяють на групи: 1 група складає усний твір-розповідь «Жолудь». 2 група складає усний твір-опис «Жолудь». 3 група складає усний твір-міркування «Жолудь». Представники 3 груп у мікрофон читають твори. Обговорення.

Обери позицію Цей метод демонструє різноманіття поглядів на проблему, що вивчатиметься, або після опанування учнями певною інформацією з проблеми й усвідомлення ними можливості протилежних позицій щодо їх вирішення

Учитель дає можливість пригадати, що «Вавилонська вежа» – це біблійна легенда. З цієї легенди історично склалися різні висновки:

- різноманітність мов на землі;
- могутність Вавилонської держави;
- міцність віри в Бога;
- неминуче покарання за людську погорду.

Завдання цього уроку – проаналізувати ці висновки і, можливо, дійти до єдиної думки. На протилежних стінах класу розміщено 3 плакати. «Вавилонська вежа» – легенда про виникнення різних мов. «Вавилонська вежа» – легенда про погорду як найбільший людський гріх. «Вавилонська вежа» – легенда-згадка про часи, коли на землі панував мир, вселюдське розуміння і злагода. Діти, займаючи певну позицію, утворюють групи. З хвилини обговорюють свій вибір у групах.

Як свідчить досвід провідних методистів-практиків, а також результати нашого експериментального дослідження, ефективність формування культуромовної компетентності молодших школярів буде значно вищою, якщо застосовувати різноманітні інтерактивні технології. Завдяки ефекту новизни та оригінальності інтерактивної роботи, за умови правильної її організації зростає цікавість до процесу навчання, учні привчаються до ефективної роботи в колективі, зокрема культури дискусії, вміння приймати спільні рішення, спілкуватись, доповідати.

Надалі плануємо перевірити ефективність розробленої системи інтерактивного навчання щодо викладання інших розділів шкільного курсу української мови, визначити найбільш ефективні методи, вправи з-поміж інноваційних технологій.

Список використаних джерел

1. Барановська Л. В. До теоретичних засад формування культури мовлення / Л.В. Барановська // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 3. – С. 33–37.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти (постанова Кабінету Міністрів від 20 квітня 2011 року № 462) [Електронний ресурс] // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-p>. – Назва з титул. екрана.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [навч. посібник] / І.М. Дичківська – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
4. Малькевич Г. Уроки культури читання / Г. Малькевич // Початкова школа. – 2006. – № 2. – С. 17–18.
5. Мацько Л. І. Культура мови і мовлення / Л.І. Мацько // Початкова школа. – 2009. – № 5. – С. 33–34.
6. Олійник Т. Виправлення недоліків мовлення в учнів перших класів / Т. Олійник // Питання філології. – Вип. 1. – Тернопіль, 1997. – С. 91–93.
7. Пометун Н.О., Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : [науково-методичний посібник] / Н.О. Пометун, Л.В. Пироженко. – К., 2005. – 192 с.
8. Словника АBBYU Lingvo-Online [Електронний ресурс] // <http://www.lingvo.ua/uk>. – Назва з титул. екрана.
9. Чорний Є. Д. Культура мови вчителя / Є.Д. Чорний // Початкова школа. – 2006. – № 10. – С. 53–56.

The article outlines such a notion as 'speech culture competence' taking into consideration the essence of the following terms: 'culture of speech', 'standard of speech' and regulations of the Ukrainian language teaching in primary school. It also deals with the most effective interactive technologies which are advised for usage while teaching the unit «Text» in order to form primary school students' speech culture competence.

Key words: *speech culture competence, standard of speech, interactive technologies, primary school student, text.*